

V. E. BƏNNAYEVA

Heydər Əliyev adına Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbi
E-mail: yusala79bannayeva@gmail.com

İNGİLİS DİLİNDƏ ƏDATLARIN OXŞAR VƏ FƏRQLİ CƏHƏTLƏRİ

Məqalədə ingilis dilində sifət funksiyasında işlənən ədatlar, onların müqayisəli xarakteristikası və bəzi qrammatik xüsusiyyətlərindən bəhs olunur.

Açar sözlər: ədat, nitq hissələri, söz, qrammatik kateqoriya, məna, termin, şəkilçi.

Ədat köməkçi nitq hissəsidir. Cümlədə müstəqil sintaktik funksiya daşıyır. H.Svit morfoloji meyarlara əsaslanaraq müasir ingilis dilində sözlərin nitq hissələrinə görə belə təsnifini verir: isimlər, sifətlər, fellər və ədatlar. Buradan da alınır ki, müəllif bütün köməkçi nitq hissələrini “ədatlar” adı altında birləşdirir [1, s. 35-38].

O.Cespersen isə substantivlər, sifətlər, fellər, əvəzlilər və ədatları ayırır [2, s. 58-60]. Hər iki halda da “ədatlar” termini qrammatik kateqoriyaların olmaması ilə birləşmiş müxtəlif siniflərə aid söz yığını hesab olunur. B.İlyişə görə, ədatları mənasına görə müəyyən etmək çox çətindir. Təxmini demək olar ki, ədatlar danışan və ya yazan tərəfindən ifadə edilən subyektiv məna çalarlarını işarələyir, onun (danışan və ya yazan) qeyd etdiyi fikri məhdudlaşdırmağa və ya gücləndirməyə xidmət edir. Ədatlar formaca dəyişməz olur [2, s. 160]. Ədatların özlərinə məxsus müstəqil leksik mənası yoxdur. Onların cümlədə müstəqil funksiyası, heç bir qrammatik kateqoriyası və özünəməxsus əsas düzəldən elementləri yoxdur. Onlar cümlədə istənilən əsas nitq hissəsilə əlaqələndirilə bilər. Ona görə də ədat sözlərə, söz qruplaşmalarına, cümlələrə modallıq və ya emosionallıq verən bir nitq hissəsidir. E.Hacıyev morfoloji struktur baxımından ədatların, həm də dəyişməz olduğunu qeyd edir.

E.Hacıyevə görə, ədatlara adlandırma funksiyası xas deyil, lakin onlar danışanın cümlənin hər hansı üzvü haqqında, həmin üzvü nəzərə çəpdirməyə, ona məna çaları vermək üçün onun müxtəlif emosional, rəy ifadə edən münasibətini bildirir. Bu cəhətdən, ədatların məna bölgüsü müxtəlif dilçi alimlər tərəfindən aparılmışdır ki, hər biri müəyyən fərqliliklərə malikdir [1, s. 82].

Müasir ingilis dilində ədat ayrıca bir nitq hissəsi kimi xarakterizə olunur. Sözlərin və cümlələrin təsir gücünü artıran köməkçi nitq hissəsinə ədat deyilir. Ədatlar cümləyə müxtəlif cəhətdən məna incəlikləri verir, ifadənin səlistləşməsinə və firkin məntiqi qurulmasına xidmət edir [1, s. 3].

İngilis dilinə ədatlar **particles** kimi tərcümə olunur. İngilis dilində ədatlar morfoloji nöqtəyi-nəzərdən hər hansı bir formal göstəricisinin olmaması və tam dəyişməməzlilikləri ilə xarakterizə olunurlar. Bununla əlaqədar olaraq ədatların morfoloji təsviri o sinif sözlərlə əlaqəli hesab edilir ki, onların komponentləri ədatların yaranmasının mənbəyi olur. Ədat müstəqil nitq hissələrindən törənmiş köməkçi nitq hissəsinə, oradan da şəkilçiyə doğru inkişaf prosesi keçməkdə olan bir nitq hissəsidir. Bu cəhətdən ədatları dörd qrupa bölmək olar [3, s. 44-45]:

1. Həm müstəqil nitq hissəsi, həm də ədat kimi işlənənlər;
2. Həm bağlayıcı, həm də ədat kimi işlənənlər;
3. Sabitləşmiş xalis ədatlar;
4. Şəkilçiləşməyə doğru gedən ədatlar [4, s. 56-57].

Həm müstəqil nitq hissəsi, həm də ədat kimi işlənənlər. İngilis dilində elə ədatlar var ki, onlar ayrılıqda lüğəti mənaya malik olan və cümlə üzvü vəzifəsi daşıyan əsas sözlərdən tamamilə təcrid olunub köməkçi nitq hissəsinə çevrilə bilməmişdir. Onlar cümlədə həm əsas, həm də köməkçi

söz kimi işlənir. Həm müstəqil nitq hissəsi, həm də ədat kimi işlənən sözlər aşağıdakılardır [5, s. 26]:

Never, too sözləri tərkib və ya cümlə daxilində zərf kimi işlənib zərflik vəzifəsi daşısa müstəqil söz olur:

1. Man may meed but mountains never;
2. I will never play really well (J. Austen);
3. But she is too much like her brother- very, very proud (J. Austen);
4. He was too conscious of his own importance, and at the same time too humble afraid of giving offence, especially to those above him in rank (J. Austen).

Never, too sözləri cümlədə heç bir vəzifə daşımazsa ədat kimi işlənir:

1. We never know ourselves (Ch. Dickens);
2. Why could he not chat, too as the poet did? (J. London);
3. He had not had a chance to be as other men and he was trying so hard, and succerding (J. London).

London).

Only sözü cümlədə bir vəzifə daşısa müstəqil mənalı söz olur. Adətən bu məqamda ondan əvvəl müəyyənlik artikli gəlir [6, s. 33-37]:

1. It was the only fit way in which he could express the tremendows and lofty emotion he felt for her (J.London);
2. St. Clair left his tools where they lay, put on his coat. and accoupained Roy to the only hotel in Saint Helen. (J. Aldridge).

Məhdudlaşdırıcı ədat olan **but** sözü bu dildə həm də ziddiyyət bağlayıcısı kimi də işlənir:

1. He had tired, at times, but had only puzzled his listeners (J. London);
2. But his chief trouble was that he did not know any editors or writers (J. London).

Sabitləşmiş xalis ədatlar. Elə sözlər vardır ki, onlar ancaq ədatdır. İngilis dilində vaxtı ilə müstəqil mənaya malik olan sözlər indi köməkçi nitq hissəsinə çevrilmişlər: *also, merely, barely, sololy* və s.:

- 1) It was not merely a job, but a way of life;
- 2) John's face also wore a pleasant look. I like you as well. I don't like him either.

Ədatların quruluşca növləri. İngilis dilində ədatlar quruluşlarına görə bir-birindən fərqlənirlər. Onların morfoloji-planda fərqləndirici cəhəti elə onların sadə və tək hecalı sözlərdən ibarət olmasıdır: *all, even, yet, merely, too, also, not* və s. [6, s.57-58]:

1. There could be no possible objection-she is all beauty and goodness! (J. Austen);
2. Even the serious-minded Mary was willing to go (J. Austen);
3. Mrs. Philips who was married to a lawyer, and to look at a hat shop just over the way (J. Austen).

İngilis dilində qüvvətləndirici ədatlardan biri də *yet* ədatıdır, müstəqil mənaya malik olmayan *yet* ədatı yalnız cümlə tərkibində və ya müəyyən bir sözün əvvəlinə gəlməklə müəyyən məna ifadə edir:

1. Yet it was right here (J. London);
2. Yet he betrayed a democratic fondness for Wagner and the "Tannhauser overture" (J. London).

İngilis dilində qüvvətləndirici ədatlardan biri də *even* ədatıdır. *Even* ədatı aid olduğu sözün qüvvətləndirilməsinə, gücləndirilməsinə xidmət edir:

- even reckoning makes long friends (İngilis atalar sözü);
- even a worm will turn;
- even the wearest river winds somewhere safe to sea.

Bu ədat ya təsir dərəcəsini artırdığı sözün yanında, ya da ondan aralı işlənir.

İngilis dilində qüvvətləndirici ədatlardan biri də *simply* ədatıdır. Bu ədat aid olduğu sözün qarşısında işlənir və onun vurğulu deyilməsini təmin edir [7, s. 57-58].

- 1.His pronunciation is simply terrible.
- 2.Through the wide-open uncurtained window the night was simply alive with stars

(Galsworthy).

Simply qüvvətləndirici ədat da aid olduğu sözün qarşısında işlənir və onun mənasını qüvvətləndirir.

In the Musk-o-gee the game is just getting wiped out, or it simply disappearing (J. Aldridge).

İngilis dilində **simply** sözü zərf kimi də işlənir:

1. The control mechanism was quite simply made.

2. Explain it as simply as you can.

Simply sözü zərf kimi işləndikdə cümlə üzvü olur və əsasən tərzi hərəkət zərfliyi olur.

Müasir ingilis dilində qüvvətləndirici ədatlardan biri də **all** ədatıdır. Bu ədat aid olduğu sözün qarşısında işlənir və onun mənasını qüvvətləndirir [8, s. 76-78]:

1. "That's all right, old man" he said (J. London):

2. Thirty thousand a year was all right but dyspepsia and inability to be humanly happy robbed such princely income of all its value (J. London).

Ümumiyyətlə, ingilis dilində də Azərbaycan dilində olduğu kimi **ədat** mövzusu çox geniş mövzudur. Kəmiyyət etibarı ilə isə onlar nisbətən azdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Hacıyev, E.İ. Müasir ingilis və Azərbaycan dillərində ədatların oxşar və fərqli cəhətləri // - Bakı: BDU, Dil və ədəbiyyat, - 2006. №1 (49), - s. 26-29.
2. Cespersen, O. The Philosophy of Grammar / O. Cespersen. - London: - 1935. - 359 p.
3. Akhmanova, O. Linguistic terminology / O. Akhmanova. - Москва: - 1977. - 112 p.
4. Heech, G. Communicative grammar of English / G. Heech, J.A. Svatvik - Moscow: - 1983. - 354 p.
5. Yuri Kranskiy Some ways of expressing the categories of determinedness // Praha: Akademia Praha, - 1958. Трп. v.3. p. 241-252.
6. Qaldı, L. Roman mənşəli sözlərin rus dilində işlənməsi / L. Qaldı. - Mockva: MDU nəşriyyatı, - 1958. - 342 s.
7. Фердинанд де Сессюр Курс общей лингвистики // - Mockva: Труды по общему языкознанию, 1977. - с.214-217.
8. Hüseynzadə, M. Müasir Azərbaycan dili / M. Hüseynzadə. - Bakı: Maarif nəşriyyatı, - 1983. - 212 s.

SUMMARY

V. E. BANNAYEVA

Azerbaijan Higher Military School named after Heydar Aliyev

E-mail: vusala79bannayeva@gmail.com

SIMILAR AND DIFFERENT ASPECTS OF ENGLISH HABITS

The article deals with the particles, their comparative characteristics and grammatical features in the English Language.

Key words: particle, parts of speech, word, grammatical category, meaning, term, suffix.

РЕЗЮМЕ

БАННАЕВА В. Е.

Азербайджанское высшее военное училище имени Гейдара Алиева

Электронная почта: vusala79bannayeva@gmail.com

ПОДОБНЫЕ И РАЗЛИЧНЫЕ АСПЕКТЫ АНГЛИЙСКИХ ЧАСТИЦ

В статье рассматриваются прилагательные частицы в английском языке, их сравнительная характеристика и некоторые грамматические свойства.

Ключевые слова: частицы, части речи, слова, грамматическая категория, значение, термин, суффикс.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 11.01.21